

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БАНКІ

№ 002 БАСПАСӨЗ РЕЛИЗИ

2003 жылғы 5 ақпан

Қаржы рыногындағы ахуал туралы

1. Инфляция. Қазақстан Республикасының Статистика жөніндегі агенттігінің ресми деректері бойынша инфляция 2003 жылдың қаңтар айында 1,0% (2002 жылғы қаңтарда - 0,7%) болды, сонымен бірге азық-түлік тауарлары 1,4%-ке, азық-түлікке жатпайтын тауарлар - 0,4%-ке, халыққа ақылы қызмет көрсету - 0,6%-ке қымбаттады.

Бұдан бұрынғы бірнеше айдағыдай, 2003 жылғы қаңтарда азық-түлік тауарлары бағасының өсуі, ең алдымен, көкөніс пен жемістің 9,4%-ке қымбаттауымен түсіндіріледі. Сондай-ақ жұмыртқа - 1,5%-ке, сүт өнімдері - 1,4%-ке, қант - 1,1%-ке қымбаттады.

Азық-түлікке жатпайтын тауарлар тобында киімнің бағасы - 0,8%-ке, аяқ киім мен дәрі-дәрмектің бағасы - 0,5%-ке аса жоғары дәрежеде өсті. Бензин, керісінше, 1,8%-ке арзандады.

Халыққа ақылы қызмет көрсету 2003 жылғы қаңтарда тұрғын үй-коммуналдық қызмет көрсету тарифтерінің - 0,6%-ке, мәдени мекемелердің қызмет көрсетуі - 1,0%-ке, көлік қызметін көрсету - 0,9%-ке ұлғаюы салдарынан қымбаттады.

2003 жылғы қаңтарда инфляция жылдық көрсетуде 6,9% (2002 жылғы желтоқсанда - 6,6%) болды.

2. Халықаралық резервтер және ақша базасы. 2003 жылғы қаңтарда Ұлттық Банктің таза халықаралық резервтері ағымдағы бағалармен алғанда 14,1%-ке (немесе 442,3 млн. долларға) 3576,1 млн. долларға дейін ұлғайды. Бұл теңге енгізілген кезден бергі ең жоғарғы деңгей. Ұлттық Банктің ішкі валюта рыногынан валюта сатып алуы (оның ішінде әлуетті инвесторлардың «Қазақмыс корпорациясы» ААҚ акцияларының мемлекеттік пакетін сатып алу үшін жинақтаған валютасы), сондай-ақ валютаның Қаржы министрлігінің шотына түсуі таза валюта қорларының 400,8 млн. долларға 2949,1 млн. долларға дейін толықтыруға ықпалын тигізді. Алтынмен активтер 41,5 млн. долларға 627 млн. долларға дейін (Ұлттық Банктің ішкі рынокта жүргізген алтынмен операциялары және оның әлемдік рыноктардағы бір трой унциясы бағасының 342,75 доллардан 370,35 долларға дейін өсуі нәтижесінде) ұлғайды.

Елдің халықаралық резервтері, тұтастай алғанда, яғни Ұлттық қордың ақшасын қосқанда (1932,7 млн. долл.), бір айда 9,1% өсіп, 5511,5 млн. долл. болды.

2003 жылғы қаңтарда ақша базасы 10,2%-ке 186,9 млрд. теңгеге дейін азайды. Ақша базасы азаюының негізгі факторы Үкімет шоттары көлемінің едәуір ұлғаюы салдарынан Ұлттық Банктің таза ішкі активтерінің азаюы болды.

2002 жылы ақша массасы 32,8%-ке 764,9 млрд. теңгеге дейін ұлғайды, ал экономиканы монетизациялау деңгейі 20,4%-ке дейін (оның 1998 жылғы ең төменгі - 8,6% деңгейімен салыстырғанда 2,4 есе артық) өсті. Ақша массасы өсуінің негізгі факторлары банк жүйесінің таза сыртқы активтері сияқты, ішкі активтері де (Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының активтерін есептемегенде) ұлғайды. 2002 жылы Ұлттық Банктің таза халықаралық резервтерінің өсуі банк жүйесінің таза сыртқы активтерінің 32,3%-ке ұлғаюына ықпал етті. Банк жүйесінің ішкі активтері банк жүйесінің Үкіметке және сол сияқты экономиканың басқа да секторына таза талаптарының өсуі нәтижесінде 32,0% өсті. Банк жүйесінің Үкіметке таза талаптарының 2,7 еседен астам өсуіне 2002 жылы Қаржы министрлігінің бағалы қағаздар эмиссиясының көлемін 2 есе дерлік ұлғайтуы себеп болды. Банк секторының экономиканы кредиттеуінің одан әрі өсе түсуі олардың экономиканың басқа секторларына талаптарының өсуі себепті еді.

2002 жылы айналыстағы қолма-қол ақша 23,3%-ке 161,7 млрд. теңгеге дейін, ақша массасы құрылымындағы депозиттер - 35,6%-ке 603,2 млрд. теңгеге дейін көбейді. Айналыстағы қолма-қол ақшаның өсу қарқынымен салыстырғанда депозиттердің өсу қарқынының жоғарылауы ақша массасы құрылымындағы депозиттер үлесінің (77,2%-тен 78,9%-ке дейін) және ақша мультипликаторының (3,29-дан 3,68-ге дейін) одан әрі ұлғая түсуіне алып келді.

3. Қаржы рыногы.

Валюта рыногы. 2003 жылғы қаңтарда валюта рыногындағы жағдай тұрақты болып калуда. Теңгенің номиналдық айырбас бағамы бір айда бір АҚШ долларына 155,75 теңгеден 154,83 теңгеге дейін (0,65%) бірте-бірте нығайды (2002 жылғы қаңтарда құнсыздану – 0,62%). Теңге бағамының нығаюы қаңтар үшін әдеттегі көрсеткіш емес. Теңге енгізілген сәттен бастап нығаю 2001 жылғы қаңтарда байқалып, ол 0,2% болған.

2003 жылғы қаңтарда теңгені АҚШ долларына айырбастаудың орташа бағамы 1 АҚШ доллары үшін 155,34 теңге болды. Ресми бағам бір АҚШ долларына 155,20 теңге деңгейінде белгіленді.

Теңгенің нығаюы ішкі валюта рыногына валютаның айтарлықтай әкелінуімен түсіндіріледі. Нәтижесінде, 2003 жылғы қаңтарда биржалық операциялар көлемі өткен аймен салыстырғанда 28,6%-ке (306,2 млн.долл. дейін) азайды, бірақ өткен жылғы тиісті кезеңмен салыстырғанда 2 еседен астамға өсті.

2003 жылғы қаңтарда биржадан тыс валюта рыногында (шұғыл деректер бойынша) бір айда операциялар көлемі 18,1%-ке 471,8 млн.долларға дейін азайды, ал 2002 жылғы қаңтармен салыстырғанда 23,7 % көбейді.

Тұтастай алғанда 2003 жылы теңгенің болмашы ғана құнсыздануы күтілсе де, алайда қаңтарда байқалып отырған үрдістер оның аз болса да нығаю мүмкіндігін жоққа шығармайды. Соған сәйкес Ұлттық Банк Үкіметке жіберілген болжамды қайта қарады.

Бағалы қағаздар рыногы. 2003 жылғы қаңтарда Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі 2002 жылғы желтоқсандағы сияқты мемлекеттік бағалы қағаздарды орналастыруды жүзеге асырған жоқ (мемлекеттік бюджетке түсімнің жеткілікті болуы себепті). Бағалы қағаздар эмиссиясы басталған уақыттан бері (1994 жылғы сәуірден) Қаржы министрлігінің бір айдың ішінде бірде бір эмиссия жүргізбеуі, тіпті қатарынан 2 бойы өтеуді жүзеге асырып қана қоюы алғаш рет болып отыр. Қаржы министрлігінің мемлекеттік бағалы қағаздарды нетто-өтеуі қаңтарда 1,2 млрд. теңге деңгейіне жетті, соның нәтижесінде Қаржы министрлігінің айналыстағы бағалы қағаздар көлемі 2002 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда 0,95%-ке азайды және 2003 жылғы қаңтардың аяғында 107,6 млрд.теңге болды.

Бағалы қағаздар рыногын қолдаудың және өтімділікті реттеудің қажеттілігі қаңтарда Ұлттық Банк ноттарының айналысы мен эмиссиясының жоғары деңгейіне жеткізді. Ағымдағы жылғы қаңтардың аяғында айналыстағы ноттар көлемі 2002 жылғы

қаңтардағы деңгейден 2,5 еседен астам артты және 57,2 млрд.теңгеге жетті, ал эмиссия көлемі бір жарым есеге жуық асып кетті, және 24,1 млрд.теңге болды. Осындай жағдай 2002 жылғы желтоқсанда да байқалды, ноттар эмиссиясының деңгейі 2001 желтоқсандағы деңгейден 2,5 еседен астам асты және 26,8 млрд теңге болды.

Ноттар эмиссиясының өткен 2 айдағы жоғары деңгейіне қарамастан, ноттар эмиссиясының көлемі 2003 жылғы қаңтарда 2002 жылғы желтоқсанмен салыстырғанда біршама төмен болды (10,0%-ке). Тиісінше, айналыстағы ноттар көлемі де төмен болды (11,0%-ке). Ноттар бойынша кірістілік іс жүзінде желтоқсандағы деңгейде қалды (2003 жылғы қаңтарда – 5,87%, 2002 жылғы желтоқсанда – 5,84%).

Қаңтарда тікелей РЕПО операциялары бойынша мәмілелер көлемі өткен аймен салыстырғанда 2,5 есеге азайды және 27,9 млрд.теңге болды. РЕПО операциялары бойынша мәмілелердің азаюы оларды Қаржы министрлігінің өтеуіне байланысты Ұлттық Банк портфеліндегі мемлекеттік бағалы қағаздар көлемінің азаюына байланысты. Кері РЕПО операцияларының көлемі 2,0 млрд.теңге болды.

Депозит рыногы. 2002 жылы заңды және жеке тұлғалардың депозиттерінің өсуі есебінен банктердің ресурстық базасының одан әрі ұлғаю үрдісі жалғасты. Сонымен бірге заңды тұлғалардың депозиттері мен жеке тұлғалар депозиттерінің өсуінің жылдық қарқыны бірдей болды және 35,6% -ті құрады. Нәтижесінде 2002 жылы банк жүйесіндегі резиденттер депозиттерінің жалпы көлемі 35,6%-ке өсті және 2003 жылғы 1 қаңтарда 603,2 млрд.теңгені құрады (валюталық баламасы – шамамен 3,9 млрд. АҚШ доллары).

2002 жылы теңгелік депозиттердің өсу қарқыны шетел валютасындағы депозиттермен салыстырғанда алға шығуымен сипатталды, нәтижесінде ұлттық валютадағы депозиттердің үлес салмағы 36,0%-тен 40%-ке дейін өсті.

2002 жылы халық (резидент еместерді есепке алғанда) депозиттерінің едәуір өсу үрдісі сақталды. Тұтастай алғанда, бір жыл ішінде халықтың салымдары 38,3%-ке өсіп 257,4 млрд. теңгеге жетті (1,65 млрд. доллардан астам). 2002 жылы депозиттердің халықтың жан басына шаққандағы орташа мөлшері 84 доллардан 112 долларға дейін өсті. ТМД елдерінің ішінде осы көрсеткіш бойынша Қазақстан тек Ресейге ғана жол береді.

Халық депозиттерінің құрылымында мерзімді депозиттердің қарқынды өсуі оң нәтиже берді, олардың үлесі 78,9%-тен 82,4%-ке жетті. Депозиттер мерзімінің ұзартылуы банк жүйесіне азаматтар сенімінің артқандығын және қаржы жүйесі дамуының болашағынан халықтың жақсылықтар күтетіндігін көрсетеді.

Инфляция деңгейінің және теңге құнсыздануы қарқынының төмендеуі жағдайында банк депозиттері бойынша ставкалардың динамикасы төмендеу үрдісіне ие болды. 2002 жылда жеке тұлғалардың теңгелік мерзімді депозиттері бойынша сыйақының орташа алынған ставкасы 12,8%-тен 11,0%-ке, шетел валютасындағы депозиттер бойынша – 7,3%-тен 6,9%-ке дейін төмендеді.

Кредит рыногы. Банктер үшін ресурстық база өсуінің жалғасуы жағдайында экономиканың нақты секторын кредиттеу операциялардың ең басым түрінің бірі болып қала береді. 2002 жылы экономикаға банк кредиттерінің жалпы көлемі 37,3%-ке өсті және 672,5 млрд.теңге болды (валюталық баламасы – 4,3 млрд. АҚШ долларынан астам) немесе ЖІӨ-ге 17,9%-ті құрады (2001 жылы – 15,1%).

Қысқа мерзімді кредиттермен салыстырғанда орта-ұзақ мерзімді кредиттердің қарқынды өсу сипаты бар банктердің кредиттік портфелінің құрылымдық өзгерісі оң бағаланады. Осы кезең ішінде орта және ұзақ мерзімді кредиттер 383,5 млрд. теңгені құрап, 54,2%-ке өсті, қысқа мерзімді кредиттер – 289,0 млрд. теңгені құрап, 19,9%-ке өсті. Нәтижесінде бір жыл ішінде орташа-ұзақ мерзімді кредиттердің үлес салмағы 50,8%-тен 57,0%-ке көбейді.

2002 жылдың ішінде банктердің шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берген кредиттері 20,1%-ке өсті және жыл соңында 146,5 млрд. теңгені немесе экономикаға берілген кредиттің жалпы көлемінің 21,8%-ін құрады.

Тұтастай алғанда, соңғы жылдары кредиттер бойынша проценттік ставканың динамикасы төмендеу үрдісімен сипатталды (1-кесте). Кейбір ауытқуларға қарамастан, 2002 жылы заңды тұлғаларға теңгемен берілген кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкасы 15,3%-тен 14,1%-ке, шетел валютасындағы кредиттер бойынша – 13,1%-тен 12,3%-ке төмендеді. Жеке тұлғаларға және шағын кәсіпкерлік субъектілеріне берілген кредиттер бойынша проценттік ставкалар да төмендеді. Сонымен, 2002 жылдың соңында кредиттер бойынша қалыптасқан проценттік ставкалар рыноктың осы сегментінің жұмыс істеуі кезіндегі ең төменгі ставка болып табылады.

Банк кредиттері бойынша ставкалардың төмендеуіндегі осы үрдістер экономика субъектілері үшін кредиттік ресурстарға қол жетімділіктің өскендігін дәлелдейді.

1-кесте. Нақты секторға банктердің кредиттері бойынша проценттік ставкалар динамикасы

Көрсеткіштер	2000 ж.	2001 ж.	процент, кезеңнің аяғында					
			2002 ж.					
			I тоқ.	II тоқ.	III тоқ.	қазан	қараша	жел-тоқ
Теңгемен кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкалары								
- заңды тұлғаларға	18,8	15,3	15,7	14,6	15,3	15,5	16,2	14,1
- жеке тұлғаларға	27,0	24,5	25,4	24,7	24,1	24,4	24,2	21,5
Шетел валютасымен кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкалары								
- заңды тұлғаларға	14,7	13,1	13,9	12,7	13,4	13,1	13,1	12,3
- жеке тұлғалар	19,5	19,6	19,5	18,4	17,8	17,5	17,5	17,1
Шағын бизнеске кредиттер бойынша сыйақының орташа алынған ставкалары								
- ұлттық валютамен	18,0	16,9	17,5	17,8	17,7	19,2	19,8	16,4
- шетел валютасымен	14,3	15,0	16,2	15,9	15,5	15,0	14,9	14,3

4. Банк секторы. 2002 жылы банк секторы тұрақты дамыды. 2003 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанда жұмыс істейтін банктердің жалпы саны 38 (2002 жылғы 1 қаңтарда – 44 банк) болды, оның ішінде: 2 (2) – мемлекеттік, 17 (16) - шетел қатысқан банктер (оған қоса Қазақстан Республикасының резидент емес банктерінің еншілес банктері) болды.

2002 жылдың ішінде банк секторының жай-күйін сипаттайтын көрсеткіштердің мынадай өзгерістері байқалды*.

Банктердің жиынтық меншік капиталы 33,2%-ке көбейіп, 162,8 млрд. теңгеге жетті. Банктер санының төмендеуіне қарамастан капиталдандырудың айтарлықтай өсуі жалпы алғанда банк жүйесі тұрақтылығының артқаныне көрсетеді.

Капиталдандырудың және банктердің ресурстық базаларының өсуі жағдайында банк активтері өсе түсуде. Сонымен, банктердің жиынтық активтері бір жылда 46,2%-ке көбейіп, 1146 млрд. теңге немесе ІЖӨ-ге 30,5% (салыстыру үшін, 1996 жылы осы көрсеткіш 10%-ке, 1999 жылы - 16%-ке, 2001 жылы 25%-ке жуық) болды.

2002 жылы банктер беретін кредиттердің сапасы жақсарды және оларды қайтармау тәуекелдері төмендеді. Банктердің кредиттік портфелі құрылымында 2003 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша стандарттық кредиттер үлесі 71,6%, күмәндылардың үлесі

* 2003 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша ақпарат алдын-ала деректер бойынша және «Қазақстан Даму Банкі» ЖАҚ-ын және «Қазақстан Эксимбанкі» ААҚ-ын ескерусіз берілген.

– 26,4%, үмітсіздер - 2% болды, осы көрсеткіштер 2002 жылдың басында тиісінше 69,0%, 28,9% және 2,1% болды.

Банк секторының өтімділік деңгейі жоғары болып қала берді – банк секторының ағымдағы өтімділігінің жиынтық коэффициенті 2003 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 0,78 (нормасы 0,3-тен кем болмауы керек) болды.

5. Төлем жүйесі. 2002 жылы жалпы алғанда, ақша аударудың банкаралық жүйесінде (ААБЖ) және бөлшек төлемдер жүйесінде (БТЖ) төлемдер көлемі және бір төлемнің орташа сомасы көбеюінің позитивті үрдісі жалғасуда. Осы төлемдер арқылы жүргізілген төлемдердің жиынтық саны 15,5 трлн. теңгеге 11,7 млн. трансакциялар болды, бұл 2001 деңгейден төлемдер саны бойынша –5,6% және төлемдер сомасы бойынша –50,3%-ке жоғары.

2002 жылы БААЖ-де 14,8 трлн. теңге сомаға 3,2 млн. трансакция жүргізілді. 2001 жылмен салыстырғанда төлемдердің саны 13,9%-ке азайды, ал төлемдер саны 52,3%-ке ұлғайды. 2002 жылы БААЖ арқылы жүргізілген бір төлемнің орташа сомасының 2001 жылмен салыстырғанда 76,9%-ке 4,6 млн. теңгеге дейін ұлғайғанын атап өткен жөн.

БТЖ-да осыған ұқсас кезеңде 685,6 млрд. теңге сомаға 8,5 млн. құжат жүргізілді. 2001 жылмен салыстырғанда БТЖ-дағы құжаттардың саны 15,5%-ке, ал төлемдер сомасы - 17,5%-ке ұлғайды. Сонымен бірге бір төлемнің орташа сомасының 1,7%-ке 81,1 мың теңгеге дейін ұлғаюы байқалды.

Төлем карточкалары рыногының дамуы жалғасын тапты. Өткен жылы айналыстағы карточкалардың саны 22,7%-ке (1495,9 мың карточкаға дейін) ұлғайды, оның ішінде жергілікті - 6,6%-ке (247,1 мың карточкаға), халықаралық - 26,5%-ке (1248,8 мың карточкаға) өсті.

2002 жылы төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған операциялардың көлемі 251,0 млрд. теңге болды, олардың 3,8% төлемдері сауда терминалдарында жасалды және 96,2% қолма-қол ақша беру бойынша жүзеге асырылды. 2001 жылмен салыстырғанда төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған трансакциялар көлемі 74,6%-ке ұлғайды, оның ішінде сауда терминалдары арқылы 65,6%-ке және қолма-қол ақша беру бойынша 74,9%-ке өсті.

2002 жылы төлем карточкаларын пайдалана отырып 21 млн. трансакция жасалды (2001 жылмен салыстырғанда 48,7%-ке көп), оның 2,8% - сауда терминалдарында (44,9%-ке өсті) жасалды. Сауда терминалдарына төлем карточкаларын пайдалана отырып жасалған трансакциялар көлемінің салыстырмалы түрдегі жоғары қарқынына қарамастан мұндай трансакциялар көлемі төмен болып қала береді. Сөйтіп, қолма-қол емес төлемдерді ұлғайту жөніндегі проблема, атап айтқанда, карточкаларды тауар немесе қызмет үшін есеп айырысу құралы ретінде пайдалану аясын ұлғайту проблемасы бұрынғысынша өзекті күйінде қалуда.

Осы проблеманы шешу мақсатында Ұлттық Банк Микропроцессорлық карточкалар негізінде Төлем карточкаларының ұлттық банкаралық жүйесін дамыту бағдарламасын жасады және ол Үкіметтің 2002 жылғы 2 шілдедегі № 713 қаулысымен бекітілді. Осы Бағдарламаны іске асыру бөлшек төлемдер жүйесіне жаңа ақпарат технологиясын мемлекеттік деңгейде енгізуге, қолма-қол ақшаның қомақты массасын қолма-қол емес айналымға аудару есебінен экономиканың нақты секторына инвестициялау үшін қаржы құралдарының едәуір көлемін банктік жүйеге шоғырландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мемлекеттік құрылымдарда қолма-қол емес нысанда бюджеттік (салық, кеден) және өзге міндетті алымдарды жүзеге асыру үшін микропроцессорлық карточкаларды қолдану сыбайлас жемқорлықпен күрес бағдарламасына қолдау көрсетеді.

6. Төлем балансы (2002 жылдың алдын ала қорытындылары). 2002 жылғы қорытындылар Қазақстанның сыртқы позициясының одан әрі нығая түскенін көрсетеді.

Өңделмеген мұнайдың әлемдік бағасының өсуі 2002 жылғы II жартыжылдықта экспорттан түскен кірістердің рекордтық тоқсандық жоғары көрсеткішіне қол жеткізуді қамтамасыз еткен негізгі фактор болды.

Тастай алғанда 2002 жылы тауарлар экспорты 10,2 млрд. доллардан астам (2001 жылға қарағанда 13,5% жоғары), ал тауарлар импорты – 7,5 млрд. долларға жуық (2001 жылға қарағанда 4,5% төмен) болды.

Алдын ала деректер бойынша төлем балансының ағымдағы шоты 2001 жылғы 1,2 млрд. доллармен салыстырғанда 40 мл. долларға жуық болды. ЖІӨ-ге қатынасы бойынша ағымдағы шот тапшылығы 0,2%-тен аз болды.

2002 тікелей шетелдік инвестициялардың Қазақстанға таза ағыны 2 млрд. долл. болды.